КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.132
DOI https://doi.org/10.32782/pdu.2025.1.18

В. О. Романов
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри спеціальних поліцейських дисциплін
та базової загальновійськової підготовки
Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОГЛЯДУ МОБІЛЬНИХ ПРИСТРОЇВ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

У статті розглядаються особливості проведення слідчого огляду мобільних засобів зв'язку та отримання інформації з електронних інформаційних систем у кримінальному процесі України. Проаналізовано сучасний стан нормативно-правового регулювання цих процесуальних дій, а також висвітлено актуальні проблеми, що виникають під час їх практичного застосування. Окрему увагу приділено питанню дотримання прав і свобод громадян у процесі отримання електронних доказів, зокрема в контексті забезпечення законності та обґрунтованості таких слідчих дій.

Здійснено аналіз чинного законодавства України, зокрема норм Кримінального процесуального кодексу України, що регламентують порядок проведення огляду речей і документів, а також вилучення інформації з електронних носіїв. Виокремлено правові колізії та суперечності між нормативними приписами, що ускладнюють правозастосовну практику. Охарактеризовано міжнародний досвід регулювання подібних процесуальних дій та окреслено можливості його адаптації в національному правовому полі.

Основними результатами дослідження є виявлення суттєвих проблем у застосуванні чинного законодавства, що стосуються порядку проведення огляду мобільних пристроїв і зняття інформації з електронних інформаційних систем. Встановлено, що існує розбіжність між нормами, які регулюють огляд речей та зняття інформації, що може призвести до порушення прав громадян, зокрема права на приватність та недоторканність особистої інформації. Виявлено правові прогалини та невизначеність щодо процесуальних аспектів цих дій, що створює підґрунтя для неоднозначного трактування законодавчих норм у судовій практиці.

На основі проведеного дослідження запропоновано рекомендації щодо удосконалення законодавчого регулювання у цій сфері. Зокрема, обґрунтовано необхідність чіткішого розмежування між оглядом, як процесуальною дією, та зняттям інформації, як окремою слідчою дією, що потребує спеціального правового регулювання, наголошено на важливості розробки механізмів забезпечення прав громадян при проведенні таких слідчих дій.

Ключові слова: *Огляд, мобільні пристрої, кримінальне провадження, докази, зняття інформації, негласні слідчі (розшукові) дії, інформаційні системи.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифровізації суспільства мобільні пристрої стали не тільки засобами комунікації, а й основними носіями інформації, що має потенційно доказове значення у кримінальних провадженнях. Вони зберігають значний обсяг даних: текстові повідомлення, списки дзвінків, геолокацію, фото- та відеофайли, доступ до яких часто стає критично важливим для розслідування кримінальних правопорушень. Водночас, застосування мобільних пристроїв у кримінальному процесі створює складні юридичні питання, пов'язані з балансом між необхідністю збереження прав громадян та ефективністю розслідування.

Особливо актуальними є питання щодо процесуальних меж між оглядом мобільних пристроїв та зняттям інформації з електронних інформаційних систем, що потребують ретельного правового аналізу. Слідчі здебільшого неправильно використовують норми кримінально-процесуального законодавства щодо вилучення і фіксації доказів, які знаходяться на електронних інформаційних системах, таких як телефони, планшети тощо. Ці помилки можуть призводити до визнання доказів недопустимими, що суттєво ускладнює процес правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика проведення огляду мобільних пристроїв, а також негласна слідча (розшукова) дія зняття інформації з електронних інформаційних систем є актуальним напрямом дослідження у сучасній криміналістиці. Це питання неодноразово піднімалося у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких варто відзначити В.М. Бутузова, О.Ю. Довженка, В.А. Коршенка, В.В. Луцика, Т.В. Михальчук, О.І. Мотляха, Д.В. Пашнєва, М.А. Погорецького, М.Я. Сегая, В.М. Тертишника та інших.

Суттєву увагу цьому питанню приділено також у науково-практичних коментарях до Кримінального процесуального кодексу України, що забезпечує глибше розуміння юридичних аспектів зняття інформації з електронних систем у процесуальному контексті. Однак, незважаючи на значний науковий інтерес до цього питання, дослідження, присвячені безпосередньо проведенню огляду мобільних пристроїв та особливостям негласної слідчої (розшукової) дії із зняття інформації з електронних інформаційних систем, залишаються недостатньо розробленими. Відсутність ґрунтовних праць, які систематично аналізували б ці аспекти, свідчить про необхідність подальшого вивчення та розробки цього питання.

Мета статті. Основною метою дослідження є систематизація норм законодавства щодо огляду мобільних пристроїв та аналіз їх практичного застосування.

Для досягнення визначеної мети поставлено такі завдання:

1. Вивчення основних положень ст. 237 КПК України щодо огляду речей.
2. Аналіз особливостей проведення огляду мобільних пристроїв у порівнянні із зняттям інформації з електронних систем (ст. 264 КПК України).
3. Виявлення ризиків порушення прав громадян та способів їх запобігання.

Виклад основного матеріалу. Набула актуальності тема, що стосується залучення інформації, яка міститься у засобах зв'язку учасників кримінального процесу, як доказів. Так слідчі, під час проведення обшуку або під час інших слідчих дій, намагаються дослідити мобільні телефони, планшети, тощо, з метою отримання та фіксації доказів.

Практичні дослідження вказують на те, що слідчі пов'язують отримання таких доказів з оглядом речей і документів, з чим ми не погоджуємось.

Відповідно до ч. 1 ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України, з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів. [9, ст. 237]

Огляд, як слідча дія, полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, які пов'язані з обставинами вчинення кримінального правопорушення. В ході цієї дії прокурор, слідчий виявляє (знаходить), досліджує (наскільки це можливе на цьому етапі) й фіксує відомості про фактичні дані, що мають зна-

чення для кримінального провадження. Завданнями огляду є: виявлення слідів кримінального правопорушення й інших об'єктів, що можуть бути залучені до матеріалів кримінального провадження як речові докази; з'ясування обстановки кримінального правопорушення; виявлення інших обставин, які мають значення для кримінального провадження. Проведення огляду охоплює також: відображення (фіксування) в протоколі всіх дій слідчого і всього, що було виявлено в тій послідовності і в тому вигляді, в якому виявлене спостерігалося під час огляду; описування та перерахування всього, що було вилучено при огляді; прийняття заходів до збереження вилучених, у процесі огляду речей, слідів і документів. [17, ст. 237]

Огляд – це передбачена законом слідча (розшукова) дія, суть якої полягає в безпосередньому сприйнятті, виявленні, вивченні і фіксації слідчим, прокурором станів, властивостей і ознак матеріальних об'єктів, які, можливо, пов'язані із вчиненням чи приховуванням кримінального правопорушення.

Мета слідчого огляду: а) виявлення слідів, речових доказів – носіїв інформації: б) ймовірне з'ясування механізму обстановки кримінального правопорушення чи інших обставин, що мають доказове значення; в) фіксація всього виявленого в тій послідовності й у тому вигляді, в якому вона спостерігалася під час проведення дії. До інших обставин, які мають значення для справи, може належати виявлення фактів, що дозволяють вирішити низку питань: чи вчинене кримінальне правопорушення там, де проводиться огляд; хто міг бачити, чути, що відбувається на місці події; тривалість перебування і кількість осіб, мотиви, способи дій, шляхи проникнення і відходу підозрюваних. [4, с. 521-524]

Огляд предметів і речей проводиться на місці їх виявлення. У випадках, коли для цього потрібен тривалий час або з інших підстав огляд предметів можна проводити в будь-якому придатному для цього приміщенні на розсуд слідчого.

Об'єктами огляду можуть бути будь-які предмети, які, на думку слідчого, мають відношення до справи, в тому числі: речі і предмети, що опинилися об'єктами злочинних посягань; знаряддя, що використовувалися при скоєнні злочинів; предмети, на яких збереглися сліди злочинів. Також до об'єктів огляду можуть відноситись мобільні телефони, планшети, SIM-карти та інші пристрої.

У ході огляду вивчають і описують у протоколі: місце виявлення, найменування предмета чи документа, їх призначення, зовнішній вигляд, розміри, матеріал, з якого виготовлені, особливості й дефекти, упакування. Особливу увагу звертають на ознаки, що вказують на зв'язок предмета чи документа з подією, яку розслідують. При необхідності в протоколі можна передавати весь текст документа або лише основний зміст.

Предмет фотографується. В необхідних випадках може бути складена схема із зазначенням слідів, наявних на предметі. [1, 297-302]

Заборонено вносити під час огляду зміни до зовнішнього вигляду чи тексту документів, робити на них будь-які позначки, виправлення. [8, 201]

У процесі огляду мобільних пристроїв слідчий здійснює фіксацію в протоколі огляду лише зовнішніх характеристик та ідентифікаторів (за наявності), уникаючи доступу до електронної інформації, що міститься у пристрої.

Залишається невирішеним питання щодо правомірності вилучення інформації, що зберігається в електронному вигляді на мобільному пристрої, у рамках проведення огляду предмета.

Відповідно до норм діючого законодавства, зняттям інформації з електронних інформаційних систем є пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або їх частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування [9, 264].

Зняття інформації з електронних інформаційних систем є окремою слідчою дією, яка передбачена ст. 264 КПК України. Вона дозволяє отримати доступ до інформації, що зберігається в електронній формі, за умови ухвали слідчого судді.

Основними умовами проведення зняттям інформації з електронних інформаційних систем є:

– Наявність обґрунтованих підстав вважати, що інформація в системі має доказове значення.

– Отримання ухвали суду, яка містить ідентифікаційні ознаки системи, наприклад, IP-адресу, IMEI, серійний номер пристрою.

Виключення із загального правила, зняття інформації без судового дозволу можливе, якщо: Інформація знаходиться у відкритому доступі; доступ до системи не обмежується її власником або не потребує подолання засобів захисту. [9, ст. 264]

В випадку з мобільними пристроями інформація, яка на них перебуває, відноситься до захищеною конституцією прав і свобод громадянина. А саме ст. 31, де Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. В зазначеній статті також передбачено, що вийнятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [6, ст. 31].

Таким чином, зняття інформації з електронних інформаційних систем, а саме мобільних пристроїв, передбачає обмеження конституційних прав і свобод особи.

У зв'язку з чим, проведення такої негласної (слідчої) розшукової дії потребує винесення ухвали слідчим суддею.

Отримані під час огляду характеристики мобільних пристроїв (їх ідентифікаційні ознаки) будуть підґрунтям для складання клопотання щодо отримання ухвали на зняття інформації з електронних інформаційних систем.

За результатами проведення негласної (слідчої) розшукової дії зі зняття інформації з електронних інформаційних систем, відповідно вимог ст. 265 та ст. 266 КПК України, зміст інформації, одержаної внаслідок здійснення зняття відомостей з електронних інформаційних систем або їх частин, фіксується на відповідному носієві особою, яка здійснювала зняття у спосіб, що забезпечує обробку, збереження або передання інформації. Слідчий вивчає зміст отриманої інформації, про що складається протокол.

Протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи або їх копії можуть використовуватися в доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування [9, ст. 265–266]

Також слід звернути увагу на ч. 6 ст. 236 КПК України де йде мова про те, що слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі, долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити чи зняти (деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюється за відсутності осіб, зазначених у частині третій цієї статті.

Якщо під час обшуку слідчий, прокурор виявив доступ чи можливість доступу до комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, для виявлення яких не надано дозвіл на проведення обшуку, але щодо яких є достатні підстави вважати, що інформація, що на них міститься, має значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, прокурор, слідчий має право здійснити пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що на них міститься, на місці проведення обшуку.

Особи, які володіють інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого, прокурора під час здійснення обшуку, відомості про що вносяться до протоколу обшуку [9, ст. 236].

Розглядаючи судову практику зазначеного питання справі № 208/3704/22 (провадження № 51-3152км23) сторона захисту стверджувала про те, що під час досудового розслідування було здійснено незаконний (без ухвали слідчого судді) доступ до відомостей з електронних інформаційних мереж, який оформлено як протокол огляду мобільного телефону.

У кримінальному провадженні інформація, яка була наявна в мобільному телефоні, була досліджена шляхом включення телефону та огляду фотографій і текстових повідомлень, які в ньому знаходились та доступ до яких був наданий власником добровільно. Таким чином орган досудового розслідування провів огляд предмета – телефона, та оформив його відповідним протоколом, який складений з дотриманням вимог кримінального процесуального закону [15].

Отже, для законного доступу до інформації, що зберігається на мобільних пристроях, слідчий або прокурор повинні отримати відповідну ухвалу слідчого судді, якщо такий доступ включає втручання у приватне спілкування.

Під час обшуку слідчий або прокурор мають право здійснювати огляд пристроїв та фіксацію даних без додаткового судового дозволу, але лише в межах, передбачених законом.

Недотримання цих вимог може призвести до визнання отриманих доказів недопустимими.

Висновок. Таким чином ми дійшли до висновку, що отримання та долучення інформації з електронних інформаційних систем, як доказів, в кримінальному провадженні, необхідно проводити як негласну слідчу розшукову дію – «Зняття інформації з електронних інформаційних систем» відповідно вимог ст. ст. 264 КПК України. Вилучення такої інформації під час огляду є порушення конституційних прав громадян.

Як виключення є пошук, виявлення та фіксація даних під час обшуку з відповідним відображенням в протоколі.

Проведення огляду мобільних пристроїв у кримінальному провадженні потребує вдосконалення нормативної бази для чіткого розмежування між оглядом і зняттям інформації. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку рекомендацій для слідчих і прокурорів щодо правомірного застосування цих норм, а також на вивчення зарубіжного досвіду у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Біленчук, П.Д., Криміналістика: підручник / [П. Д. Біленчук та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Атіка, 2018. 560 с.
2. Бутузов, В. М., Скалозуб, Л. П., Бондаренко, І. В. (ред.). Документування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку при проведенні дослідчої перевірки : наук.-практ. посібник. Київ, 2010.
3. Довженко, О. Ю. Основи методики розслідування кіберзлочинів : автореф. дис. (канд. юрид. наук, Харк. нац. ун-т внутр. справ). Харків, 2020.
4. Ківалов, С. В., Міщенко, С. М., Захарченко, В. Ю. (ред.). Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Одіссей, 2013.
5. Коваль, А. В., Кобилянський, О. Л., Кузьмічов, Я. В., та ін. Криміналістика: питання і відповіді. Центр учбової літератури, 2011.
6. Конституція України. *Відомості Верховної РадиУкраїни(ВВР)*,1996,№30,ст.141.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 19 лютого 2025).
7. Коршенко, В. А. Теоретичні та методичні основи судової телекомунікаційної експертизи : автореф. дис. (канд. юрид. наук, Харк. нац. ун-т внутр. справ). Харків, 2017.
8. Кофанов, А. В., Кобилянський, О. Л., Кузьмічов, Я. В., та ін. Криміналістика: питання і відповіді (Навч. посіб.). Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 20 січня 2025).
10. Луцик, В. В. Зняття інформації з електронних інформаційних систем. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*, 2018, № 7, с. 241. URL: https://goo.gl/Db2Cnv.
11. Михальчук, Т. В. Використання інформації, отриманої телекомунікаційним

шляхом, у розслідуванні злочинів : дис. (канд. юрид. наук). Київ, 2010.
12. Мотлях, О. І. Питання методики розслідування злочинів у сфері інформаційних комп'ютерних технологій : автореф. дис. (канд. юрид. наук, Акад. адвокатури України). Київ, 2005.
13. Пашнєв, Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій : автореф. дис. (канд. юрид. наук, Харк. нац. ун-т внутр. справ). Харків, 2007.
14. Погорецький, М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. Справ*, 2013, № 1. С. 270–277.
15. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС у справі № 208/3704/22 (провадження № 51-3152км23) від 22 лютого2024. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117277325.
16. Сегай, М. Я. Сучасна парадигма інформатизації судочинства і питання захисту прав і законних інтересів учасників кримінального процесу. *Вісник Академії правових наук України*, 2001, № 4. С. 190–198.
17. Тертишник, В. М. Науково-практичний коментар кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. Алерта, 2016. URL: http://pidruchniki.com/1233090949171/pravo/kriminalniy_protsesualniy_kodeks_ukrayini_naukovo-praktichniy_komentar.

Romanov V. Analysis of the Legal Framework for the Examination of Mobile Devices and Information Systems

The article examines the peculiarities of conducting an investigative inspection of mobile communication devices and obtaining information from electronic information systems in the criminal procedure of Ukraine. The current state of regulatory and legal regulation of these procedural actions is analyzed, and relevant issues arising in their practical application are highlighted. Particular attention is paid to the observance of citizens' rights and freedoms in the process of obtaining electronic evidence, especially in the context of ensuring the legality and justification of such investigative actions.

The study analyzes the current legislation of Ukraine, particularly the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which regulate the procedure for inspecting objects and documents, as well as extracting information from electronic media. Legal conflicts and contradictions between regulatory provisions that complicate law enforcement practice are identified. The international experience of regulating similar procedural actions is characterized, and possibilities for its adaptation within the national legal framework are outlined.

The main findings of the study reveal significant issues in the application of current legislation concerning the procedure for inspecting mobile devices and retrieving information from electronic information systems. It has been established that there is a discrepancy between the norms regulating object inspection and information retrieval, which may lead to violations of citizens' rights, particularly the right to privacy and the inviolability of personal information. Legal gaps and uncertainties regarding the procedural aspects of these actions have been identified, creating grounds for ambiguous interpretation of legislative norms in judicial practice.

Based on the research, recommendations are proposed for improving legislative regulation in this area. In particular, the necessity of a clearer distinction between inspection as a procedural action and information retrieval as a separate investigative action requiring specific legal regulation is substantiated. Emphasis is placed on the importance of developing mechanisms to ensure citizens' rights during such investigative actions.

Key words: *Examination; Mobile devices; Criminal proceedings; Evidence; Information retrieval; Covert investigative (search) actions; Information systems.*